

С.С. Орденів

ПРАВО И НЕПРАВО В ДЕТЕРМИНАНТЕ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье, в контексте основных дискурсивно-правовых характеристик обществ различного типа, раскрываются структурные компоненты, детерминирующие право и неправое в системе общественных отношений. Установлено, что эти детерминанты обуславливают соответствующие роли и функции права, а также отвечают за практическую реализацию прав и свобод в обществах индивидуалистского и традиционалистского типа. В индивидуалистских обществах правовой функцией является урегулирование существующих общественных отношений на основании правовых принципов, что характеризует ее как разрешительно-регламентирующую. В традиционалистских обществах настоящим регулятором отношений выступают не правовые нормы, а неписанные правила исторически сложившихся социальных действий. Сами же нормы позитивного права основаны на принципах этатизма и кланового распределения, а потому служат средством регулируемого и регламентируемого доступа к благам представителей различных стратифицированных групп. Функция права в традиционалистских обществах запретительно-распределительная, и состоит в уменьшении социальной мобильности. Это обуславливает репрессивную роль права, которая в нелиберальной системе отношений раскрывается как его противоположность, то есть, по сути, – неправое.

Ключевые слова: право, неправое, индивидуализм, либеральные правоотношения, справедливость, социальные связи и отношения, этатизм, легизм, традиционализм.

S. Ordenov

LAW AND NON-LAW IN THE DETERMINATION OF SOCIAL RELATIONS

The structural components that determine the law and non-law in the system of social relations in the context of the basic discursive and legal characteristics of societies of different types are revealed in the article. The article states that the roles and functions of the law as well as practical realization of rights and freedoms in individualist and traditionalist types of society are subject to the structural components. The function of law in individualist societies is permitting and regulatory; it regulates existing social relations on the basis of the principles of law, which constitute its essence. In traditionalist societies, the regulator of relations is unwritten rules of social actions rather than legal norms. The very norms of positive law serve as means of regulated access to the benefits of representatives of different stratified groups. Therefore, the function of law there is prohibitive-distributive, responsible for reducing the social mobility. This reveals the repressive role of law, which in the non-liberal system of relations turns out to be its opposite, in fact, non-law.

Key words: law, non-law, liberal legal relations, individualism, justice, social connections and relations, statism, legalism, traditionalism.

УДК 1 (470)

Т.А. Пода

ДІАЛОГ КУЛЬТУР ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА (НА ЗАСАДАХ ФІЛОСОФІЇ КОСМІЗМУ)

Національний авіаційний університет

Анотація. У статті автор показує універсальний характер ідей космізму та аналізує можливість їхнього застосування для вирішення сучасних проблем людства. Виявлено, що сукупність світоглядних питань, що були запропоновані космістами, їх актуальність та значимість для сучасного суспільства дає підстави визначити цей напрям як перспективну глобальну ідеологію, здатну дати провідні ідеї, показати нові способи вирішення сучасних екологічних, етичних, аксіологічних проблем.

Ключові слова: культура, діалог культур, космізм, глобалізація, глобальні проблеми людства.

Вступ

Більшість дослідників оцінюють сучасний етап розвитку суспільства як кризовий. При цьому, і представники суспільних, і представники природничих галузей говорять про кризу сучасності. Одні зосереджують увагу на екологічних кризових явищах, інші наголошують на суспільних проблемах: руйнування моральних засад, посилення нетерпимості, поява різних форм фундаменталізму, тощо. Причини цієї кризи вчені вбачають у процесах інформатизації, технологізації, створення певних загальнопланетарних стандартів, тощо. Всі ці процеси мають всеосяжний характер і поняття діалогу культур стало надзвичайно актуальним у сучасній реальності, тому, що багато проблем набувають глобального значення, їхнє вирішення самостійно стає неможливим і вимагає співпраці світової спільноти, яка має базуватися на кардинально іншому способі мислення і світосприйнятті. Чи можливе мирне співіснування різних культур у єдиному світовому просторі? Аналіз цього питання на теоретичному рівні дозволить окреслити можливі шляхи досягнення консенсусу між різними культурами і, можливо, допоможе попередити глобальний цивілізаційний колапс, наслідки якого важко передбачити.

Аналіз досліджень і публікацій

Серед науковців, які у своїх працях зверталися до еволюційних і глобалізаційних змін у культурі, можна назвати Д. Белла, Л. Вітгенштайна, Ю. Габермаса, Г. Гадамера, М. Кастельса, Е. Кассіпера, Ю. Лотмана, О. Шпенглера та ін. Проблеми протистояння та інтеграції безлічі локальних культур є предметом дослідження й сучасних вітчизняних науковців, які працюють в рамках проблематики «міжкультурна комунікація»: В. Андрущенко, Л. Губерського, П. Донця, А. Ермоленка, О. Шемякіної та ін. Ідеї єдності людства як планетарної спільноти розглядалися філософами-космістами М. Холодним, В. Соловйовим, К. Цюлковським та В. Вернадським, який визначав єдність людства як необхідну умову створення та існування ноосфери.

Постановка завдання

Поняття «діалог культур» набуло актуальності в сучасному світі, що характеризується процесами глобалізації, яка активно впливає на всі сторони сфери життя різних народів і країн. Глобальні зміни, що відбуваються, не тільки сприяють соціально-економічному розвитку, але і виявляють серйозні протиріччя в усіх сферах життя суспільства, підсилюючи взаємодію і, водночас, взаємозалежність

народів світу. Одним із проявів процесу глобалізації є взаємодія культур. Відбувається взаємне збагачення національних культур, утворюються універсальні культурні, світоглядні стандарти тощо. Водночас є глобалізаційні прояви, які оцінюються вченими негативно, або неоднозначно. Говорять про поглинання західною традицією інших культур, про розмивання національної самоїдентичності, тощо.

Метою цієї статті є конкретизація поняття «діалог культур» та окреслення можливих шляхів досягнення консенсусу останніх на засадах філософії космізму.

Основна частина

Одним із досягнень XIX століття є філософія космізму, яка, на думку деяких авторів, зародившись на Заході, особливого розвитку досягла у творчості М. Федорова, Е. Цюлковського, В. Вернадського. Найбільш ґрунтовно теорія цілісності Космосу та ролі людини у ньому була розроблена В. Вернадським. «Як і інші космісти, він не задовольнявся існуючими науковими уявленнями про людину як про центр Всесвіту і наполягав на тому, що істинний стан речей можна зрозуміти лише шляхом синтезу всіх природничих наук» [1]. В. Вернадський розглядає людство як частину біосфери, що активно на неї впливає. «Під впливом наукової думки та людської праці, – писав він, – біосфера переходить у новий стан – ноосферу. Людство закономірним рухом, [...] з темпом, що все посилюється у своєму прояві, охоплює всю планету, виділяється, відходить від інших живих організмів як нова нечувана геологічна сила...» [2, с. 19].

У 90-х роках XX століття було сформульовано концепцію, згідно якої підтримання сучасного рівня споживання, характерного для економіки розвинутих країн, можливо тільки для «золотого мільярда» мешканців планети. Вчені підраховали, що якщо б все людство перейшло на той рівень енергоспоживання на душу населення, який існує в США, то енергоресурси були б вичерпані протягом життя одного покоління. Як зазначає Е. Ласло, сучасна цивілізація за останні п'ятдесят років спожила стільки ж товарів і послуг, скільки всі попередні покоління разом [3, с. 70].

Більшість країн, що розвиваються, ставлять перед собою завдання підвищити рівень споживання на душу населення, а в ідеалі – зрівнятися за цим показником із країнами Заходу. Але, оскільки існують об'єктивні енергетичні та екологічні обмеження цього процесу, то такі завдання навряд чи можуть бути реалізовані без подальшого загострення глобальних кризових явищ. Вже згадуваний нами Е. Ласло розглядає принцип «Чим більше ми споживаємо, тим краще це для економіки» як шлях до екологічної катастрофи. Він зазначає, що нові стратегії розвитку цивілізації повинні бути пов'язані з відмовою від цього принципу [3, с. 89]. Це означає, що необхідно є альтернатива стратегії глобалізації, яка була б пов'язана з пошуком нових ціннісних орієнтирів і, відповідно, нових шляхів цивілізаційного розвитку.

Для розроблення нового шляху подальшого розвитку людства важливим є звернення до духовного, морального, наукового авторитету ідей космізму, що встановив закономірності космопланетарного роз-

витку та звернув увагу на безперервне ускладнення антропо-соціо-природничої системи.

Розглядаючи проблему людини, космісти тісно пов'язують антропологічний та соціальний аспекти з онтологією, з визначенням місця і буття людини в космічному бутті. Таке бачення проблеми привело мислителів до розширеного розуміння суспільного прогресу – від вузькосоціальних до онтологічних, космічних кордонів, так як вдосконалення людини і суспільства неминуче призведе до перетворення всього світу.

Космізм розглядає людину з точки зору її відповідності гармонійному порядку космопланетарного цілого, як частину свідомого розвитку природи і суспільства. Сама можливість аналізу людини в такому ракурсі говорить про впевненість космістів у тому, що майбутнє людства не безперспективне і багато в чому залежить від нього самого. Вчення В. Вернадського відкриває нову сторінку у пізнанні людиною самої себе, як розумної частини світу живої природи і, одночасно, найскладнішого і закономірного явища світобудови.

У наукових колах сучасний стан світового суспільства визнається перехідним. Цей період пов'язується вченими з глобалізацією і проблемами, спричиненими її зростанням. Генеральний секретар ООН Пан Ги Мун на Міжнародній конференції по сталому розвитку в 2012 році заявив: «Планета знаходиться в стані безпрецедентної кризи. Нам необхідно визнати, що сучасна модель глобального розвитку нераціональна. Необхідно знайти новий шлях для просування вперед» [4].

У системі цінностей і світоглядних образів західної культури вектор людської активності спрямований назовні, на перетворення світу. Східна система цінностей вважає людину частиною природи, нібито розчинену в ній, вектор людської активності орієнтований не стільки зовні, скільки всередину, на самовиховання, самообмеження, підтримання традицій. Можливий синтез цих двох протилежних точок зору буде пов'язаний з кореляцією, взаємозалежністю цих двох векторів. Це буде не західна і не східна система цінностей, а щось інше, що об'єднує, досягнення сучасної технічної культури та деяких ідей традиційних культур, що отримують нове звучання у сучасному світі.

Існування широкого спектру питань (релігійного, етичного, культурологічного, природничого характеру), що досліджувались космістами, дає можливість умовно поділити їх на два блоки. До першого блоку можна віднести проблеми, що обумовлені складною взаємодією людського суспільства та природи і передбачають необхідність розробки цілком нового ставлення людини до навколишнього середовища, що буде базуватися на гармонійних, розумних та гуманних засадах.

До другого блоку можна віднести питання етико-центричного характеру, що досліджують окремі аспекти моралі, духовності та релігії, культури та традицій, а також національну ідентичність, ментальність та самосвідомість.

Як зазначає дослідниця Л. Дротянко: «Плідні ідеї філософії космізму, закладені вченими-природознавцями у кінці 19-го – першій половині

20-го століть, набули особливого значення наприкінці 20-го століття, коли стало зрозумілим, що людство у своїй діяльності закладає не лише розумні засади для продовження космічної еволюції, але й передумови для її негативної перспективи» [1]. Це так звані глобальні проблеми людства, які було складно передбачити на початку минулого століття, проте космісти висловлювали занепокоєння щодо негативного впливу техніки на природу, який дасть про себе знати.

Соціальне явище діалогу культур історично виникає як констатація факту їх взаємодії, зокрема конструктивної чи деструктивної взаємодії між представниками різних культур (національних та етнічних), або між субкультурами в межах чітко визначеного просторово-часового континууму [5].

Г. Осипова та Н. Садовська виділяють наступні способи взаємодії культур, які або збагачують соціокультурний досвід спільнот, або призводять до загострення протиріч і непорозуміннь.

1. Акультурація – це форма культурної взаємодії, яка характеризується максимальною адаптацією до культури країни проживання.

2. Культурна експансія – розширення сфери впливу домінуючої культури за початкові межі або державні кордони. За своїм змістом цей процес односпрямований, має насильницький характер і не потребує узгодження дій та принципів із іншою культурою.

3. Культурна дифузія – взаємна проникність або запозичення культурних рис та комплексів із одного суспільства в інше [6].

С. Тер-Мінасова в праці «Війна і світ мов і культур» дає визначення феномена «діалог культур». На її думку, це «рівноправна взаємодія культур, заснована на взаєморозумінні їхніх представників. Основа і мета діалогу культур – взаєморозуміння у всіх його аспектах – мовному, соціокультурному, аксіологічному (усвідомлення і розуміння цінностей іншої культури, партнера по діалогу) і багато інших» [7].

До конструктивних форм міжкультурної комунікації можна віднести синтез культур, що є об'єднанням культурнорізних елементів: орієнтирів, цінностей, норм, типів поведінки, при якому виникає якісно інше утворення. На думку І. М'язової, синтез має місце, коли соціокультурна система переймає та засвоює досвід інших суспільств у сферах, що є недостатньо розвинутими в ній самій, але при цьому зберігає власну, притаманну їй основу, яка дозволяє говорити про її самобутність, про здатність підтримання цілісності та стабільності [5].

Найтипівшими прикладами конфлікту в сфері культури в умовах глобалізації є: колізія між традиційними та інноваційними формами в її розвитку, культурна аномія, культурна травма, культурний шок, культурний розрив тощо [8]. Вчені все частіше говорять про конфронтацію культур. На думку американського дослідника С. Гантінгтона, людство вступило в нову епоху – епоху «зіткнення цивілізацій». Вчений наголошує, що на першому місці у майбутньому будуть взаємини між Заходом і незахідними цивілізаціями. Зусилля Заходу, що спрямовані на нав'язування свого способу життя, не сприймаються незахідними культурами. Тому, на його думку, протистояння За-

ходу і решти цивілізацій стане в майбутньому центральною віссю світової політики.

Прихильники іншого погляду підкреслюють величезну силу протилежної тенденції – **тенденції до культурного, політичного та економічного співробітництва**. Отже, коли паралельно існують два процеси інтеграції і конфронтації культур, актуалізується ідея діалогу. Суть діалогу полягає в тому, щоб зуміти знайти те спільне, позитивне, на основі якого будувати мубутню взаємодію і співпрацю. Як зазначає У. Кошетар «...світова спільнота має враховувати особливості культури різних народів» [9]. Ще в епоху Античності, мислителі викладали свої ідеї у формі діалогу, прагнучи досягти максимальної зрозумілості і уникнути неправильного розуміння.

В межах цього дослідження головне питання полягає в тому, як в умовах наростання цивілізаційних конфліктів знову утвердити пріоритети моральності та моралі, зберігаючи при цьому різноманіття людських практик.

Автор вважає, щоб запобігти подальшій ескалації конфліктів між різними культурами, світовій спільноті необхідно виробити певні кроки щодо формування нової гуманної моделі розвитку людства, яка б протиставила ідею терпимості пануючим принципам силового тиску. Як слушно зауважує українська дослідниця Л. Ороховська: «Зрозуміти тексти інших культур, зрозуміти звичаї та традиції представників інших цивілізацій і налагодити конструктивний діалог можна тільки на основі розуміння ментальності, самобутності, традицій тощо» [10, с. 29]. Тому для налагодження порозуміння з представниками різних культур потрібен діалог, який особливо актуалізується в умовах глобалізації.

Отже, необхідно розвивати загальні механізми регулювання, оскільки саме в цьому і полягатиме мирне співіснування і взаємна відповідальність держав, а також підтримка справедливого світопорядку, заснованого на повазі культурних цінностей різних народів та культур.

Сукупність світоглядних питань, що були запропоновані космістами, їх актуальність та значимість для сучасного суспільства дає підстави визначити цей напрям як перспективну глобальну ідеологію, здатну дати цікаві ідеї, показати нові способи вирішення сучасних екологічних, етичних, аксіологічних проблем.

Висновок

XX століття залишиться в пам'яті людства як століття непримиренних протиріч: з одного боку та століття величезних науково-технічних досягнень, з іншого, що призвело до трагічного руйнування самих основ сутності людського суспільства, його фізичного та морального здоров'я. Соціальні потрясіння супроводжуються глобальним і небезпечним, як для людини, так і для всього живого на Землі, забрудненням навколишнього середовища, варварським знищенням природних ресурсів тощо.

Майбутнє людства багато в чому залежить від того, чи зможе воно відмовитися від тих цінностей, які ведуть до міжособистісного відчуження і наростання особистої безвідповідальності, до відчуження людини від суспільства і від природи, до посилення нігілістичних тенденцій в суспільному житті. Чи змо-

же сучасна цивілізація виробити нові ціннісні установки, які об'єднують суспільство, знайти нові духовно-моральні підстави, які забезпечать сталий розвиток не тільки сучасних, а й майбутніх.

Духовний, науковий і творчий потенціал космізму, його оптимістичний погляд на майбутнє, роблять його привабливим для наших сучасників. Питання, що були осмислені в рамках космізму допомагають кардинально змінити уявлення про майбутнє суспільного розвитку. Погляди космістів розкриваються через категорії всезагальності, універсальності, цілісності і стають домінуючими в глобальній ідеології не тільки ХХ, а й ХХІ століття. Розповсюдження глобальних проблем на всі сфери життєдіяльності людини визначила значимість ідей космізму в розумінні перспектив майбутнього світогляду.

Отже, космізм виступає як міцна основа сучасного світогляду, методологічний орієнтир науково-практичної діяльності вчених при вирішенні глобальних проблем сучасності. Сукупність світоглядних питань, що були запропоновані космістами, їх актуальність та значимість для сучасного суспільства дає підстави визначити цей напрямок як перспективну глобальну ідеологію, здатну дати цікаві ідеї, показати нові способи вирішення сучасних екологічних, етичних, аксіологічних проблем.

Список літератури

1. Дротянко Л. Український контекст філософії космізму [Електронний ресурс]. / Л. Дротянко. – Режим доступу : <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Culturology/uvuk/Cosmo>

2. Вернадский В. Размышления натуралиста / В. Вернадский. – М.: Наука, 1988. – 520 с.

3. Ласло Э. Макросдвиг / Э. Ласло. – М.: , 2004. – 208 с.

4. Історичний новий Порядок денний у галузі сталого розвитку одностайно прийнятий 193 державами-членами ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/informatsiinyitsentr/news/3579-2015-09-28-12-06-08-istorichniy-noviy-poryadok-den>.

5. М'язова І. Ю. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / І. Ю. М'язова. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2008. – С. 4.

6. Осипова Г. Культура і діалог культур у контексті глобалізації. [Електронний ресурс]. / Г. Осипова, Н. Садовська. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=66888

7. Тер-Минасова С. Война и мир языков и культур / С. Тер-Минасова. – М.: Слово, 2008. – 344 с.

8. Данильян О. Глобалізація культури: протиріччя та тенденції розвитку [Електронний ресурс] / О. Данильян, О. Дзьобань – Режим доступу: <http://fil.nlu.edu.ua/article/download/109668/104660>

9. Кошетар У. Самоідентифікація локальних цивілізацій в умовах глобалізаційних процесів / У. Кошетар // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – К.: НАУ, 2017. – № 1 (25). – С. 58.

10. Ороховська Л. Особливості етнічної самобутності та ментальності цивілізацій у контексті систем медіа культури сходу та заходу / Л. Ороховська // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – К.: НАУ, 2016. – № 1(23). – С. 29.

T.A. PODA

ДИАЛОГ КУЛЬТУР КАК БАЗИС ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА (НА ОСНОВАНИИ ФИЛОСОФИИ КОСМИЗМА)

В статье автор показывает универсальный характер идей космизма и анализирует возможность их применения для решения современных проблем человечества. Выявлено, что совокупность мировоззренческих вопросов, предложенных космистами, их актуальность и значимость для современного общества позволяет определить это направление как перспективную глобальную идеологию, способную дать прогрессивные идеи, показать новые способы решения экологических, этических, аксиологических проблем.

Ключевые слова: культура, диалог культур, космизм, глобализация, глобальные проблемы человечества

T. PODA

DIALOGUE OF CULTURES AS A PRINCIPLE FOR HUMAN DEVELOPMENT (ON THE BASIS OF PHILOSOPHY OF COSMISM)

In this article, the author attempted to show the universal nature of the ideas of cosmism and to analyze the possibility of their application for solving modern problems of mankind. It is revealed that the set of ideological questions offered by the cosmists, their relevance and significance for modern society gives grounds to define this direction as a perspective global ideology capable of giving interesting ideas, to show new ways of solving modern ecological, ethical, axiological problems.

Key words: culture, dialogue of cultures, cosmism, globalization, global problems of mankind

УДК 291.11

О.М. Сідоркіна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО ДУХОВНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Національний авіаційний університет

Анотація. У статті розглядаються основні методологічні підходи аналізу структурно-динамічних процесів, що відбуваються у духовному просторі сучасності. Показується специфіка сучасного стану суспільної свідомості. Обґрунтовується гносеологічне значення діалектичного закону заперечення заперечення в його конструктивній формі зняття протилежностей.

Ключові слова: діалектика, розвиток, цивілізація, заперечення заперечення, історизм, духовний простір, система, інформація, методологія.

Вступ

Сучасний етап розвитку світового суспільства супроводжується кардинальними перетвореннями в усіх сферах суспільного життя, що висуває низку

проблем соціального, економічного, політичного та культурного характеру, вирішення яких потребує комплексного врахування матеріальних та духовних чинників розвитку. Тому серед багатьох якісно нових